навчального предмета "Композиція", в тому числі його теоретичної частини. А це, в свою чергу, залежить в цілому від ступеню напрацьованості теорії композиції як науки.

1. *Волков Н.Н.* Восприятие картины. — М.: Искусство, 1976.
2. *Волков Н.Н.* Композиция в живописи. — М.: Искусство, 1997.
3. *Иконников А.В.* Искусство, среда, время. — М.: Искусство, 1985.
4. *Кантор А.М.* Предмет и среда в живописи: Проблема взаимодействия предметного мира и среды. — М.: Сов. художник, 1981.
5. *Мочалов Л.В.* О систематике типов пространственного построения картины // Сов. искусствознание. — 1978.
6. *Мочалов Л.В.* Пространство мира и пространство картины: Очерки о языке живописи. — М.: Искусство, 1983.
7. *Раушенбах Б.В.* Пространственные построения в живописи: Очерк основных методов. — М.: Искусство, 1980.
8. *Фаворский В.А.* О композиции // Искусство. — 1933. — № 1–2. — С. 1–7.

Ольга Мельникова
старший науковий співробітник Миколаївського обласного художнього музею ім. В.В. Верещагіна,

Сергій Росляков
директор Миколаївського обласного художнього музею ім. В.В. Верещагіна, кандидат мистецтвознавства,

Микола Титов
завідувач кафедри реставрації творів мистецтва НАОМА,

Дмитро Боляков
художник-реставратор, викладач Миколаївської філії Київського національного університету культури і мистецтв

До історії картини Федора Чумакова "Христос та багатий юнак"

Миколаївський обласний художній музей ім. В.В. Верещагіна — один з найстаріших музеїв України. Він заснований у 1914 році і має одну з найбільших художніх збірок. Бажання демонструвати відвідувачам раритетні роботи з фондів музею, які не виставлялися в експозиції протягом десятиріч, спричинило у 2001 році започаткування програми "Повернення шедеврів".

Як відомо, вирішення проблем реставрації є одним з найгостріших питань сучасної музейної роботи в Україні. Брак фінансування не дозволяє музеям реалізувати своє основне завдання, а саме — збереження

Ф. Чумаков. Христос та багатий юнак. Полотно, олія. *1866–1867*

та популяризація мистецької спадщини. На жаль, часто буває так, що роботи, котрі є гордістю музейної колекції і знаковими у творчому доробку митців, надовго залишаються не відомими для широкого кола шанувальників мистецтва.

У межах програми "Повернення шедеврів", запропонованої співробітниками музею, за три роки її існування було відреставровано три великоформатних полотна. Це роботи відомих майстрів: В.В. Верещагіна "У турецькій покійницькій. Покійницька турецького лазарету в кампанію 1877–1878 рр. ("Турецький шпиталь в м. Плевно", 1881), І.К. Айвазовського "Пушкін на березі Чорного моря" (1887), Ф.П. Чумаков "Христос та багатий юнак"(1866–1867). Вони дійсно стали окрасою музейних залів.

Остання відреставрована робота "Христос та багатий юнак" (полотно, олія; розмір 250×350 см), яка належить пензлеві видатного художника-академіста Федора Петровича Чумакова, має багатостраждальну історію.

Митець народився у Петербурзі 1823 року. Навчався у Петербурзькому театральному училищі, звідки перейшов до Академії художеств пенсіонером Спілки заохочення художників. Видатні художники К. Брюллов та П. Басін визначили його обдарування і підтримували подальше навчання. У 1847 році йому було присуджено велику та малу срібні медалі за дві портретні роботи літнього чоловіка. Через хворобу художник був вимушений перервати навчання й виїхати до Італії. По поверненні він

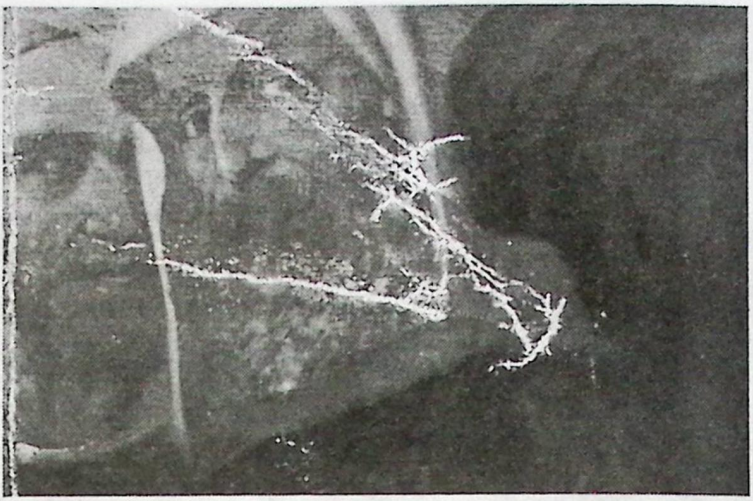

Фрагмент картини до реставрації

представив на академічну виставку 1852 року дві роботи: "Вакханка" та "Дівчина з Альбано, поблизу Рима", за які отримав звання академіка. У 1857 році він знов виїжджає за кордон. Подорожуючи Європою, художник зупиняється у Франції та мешкає в Парижі, бере активну участь у виставках. Паризька критика схвально відгукувалася про його полотна, що сприяло визнанню митця.

Саме в цей час були написані дві роботи, імовірно близькі за розміром: "Катування Христа" (придбана французьким урядом у 1865 році) і "Христос та багатий юнак" (придбана імператором Олександром II і передана академічному музеєві). На полотні зображено сцену з біблейської притчі "Зручніше верблюду пройти крізь вухо голки, ніж багатому увійти у царство Божіє" (Евангеліє від Матвія). Академічна рада визнала цю роботу "як за композицією, так і за виконанням чудовим витвором російської школи".

Ф.П. Чумаков отримав орден Св. Анни 3-го ступеня за досягнення в історичному живописові та як заохочення його художньої діяльності (*Булгаковъ Ф.И.* Наши художники.С.-Петербург, 1890. — Т. 2. — С. 243).

Полотно "Христос та багатий юнак" пізніше, 1914 року, було передане імператором до м. Херсона, де відкрився художній відділ історичного музею. Після припинення існування цього відділу картина потрапила до фондів, де перебувала у жахливому стані. Вона була зірвана з підрамника, мала численні пошкодження і в такому стані намотана на бобіну. Її було передано до Миколаївського художнього музею у 1956 році.

Відтоді цей витвір мистецтва став постійним мешканцем музейного сховища на довгі 48 років. Другим днем народження його можна вважати 2004 рік, коли картину було передано на реставрацію.

Фрагмент картини до реставрації

Реставрація здійснювалася безпосередньо в залі музею. Паркетну підлогу застелили ДВП, а зверху поклали цигарковий папір, на якому розгорнули картину. Картина мала стійкі деформації полотна, численні горизонтальні та вертикальні прориви, прорізи, проколи, причому на прориви та прорізи полотна посередині картини були накладені латки зі зворотного боку. Так, ліворуч, на зображенні спідниці жінки, що стоїть, на відстані 50 см від нижнього краю картина мала три прориви, прорив полотна розміром 4 см — на зображенні східців під ногою багатого юнака. Праворуч були прориви полотна на зображенні спідниці, біля коліна молодої жінки, що сидить з дитиною (на відстані 60 см від правого боку підрамника та 80 см — від нижнього боку), другий прорив — 35 см від нижнього краю картини; прорив з латкою зі зворотного боку по зображенню неба над головою Христа — на відстані 28 см від верхньої планки.

У місцях накладання латок зі зворотного боку були наявні продавленості полотна. З лицьового боку ці продавленості, місцями до 1 см завглибшки, були зашпатльовані сумішшю олії та крейди без вирівнювання ґрунта.

Численні прориви та потертості полотна без накладання латок спостерігалися зі зворотного боку в місцях проривів полотна по периметру картини на зламі по краю підрамника; по верхньому краю картини — кутові прориви полотна по краю підрамника до 8 см вгору і вниз по підрамнику; внизу картини, ліворуч — кутові прориви полотна по зламу підрамника 20 см по нижній планці і 8 см вгору — по зламу підрамника.

Праворуч йшов кутовий прорив завдовжки 26 см по нижній планці та 4 см — по боковій, ще вище по боковій планці — розриви полотна до

6 см паралельно до нижньої планки; на відстані від неї —3, 10, 13, 15, 18, 25 см, а також дрібні прориви по зламу полотна на нижній планці підрамника.

Картина мала ґрунт фабричний, щільний, зв'язок ґрунту з основою задовільний, численні подряпини з втратою ґрунту по периметру та місцях проривів полотна, по зображенню облич, одягу.

Техніка виконання — багатошаровий олійний живопис. Фарбовий шар в світлих місцях товстий, щільний, на східцях, колоні та будинку писаний за допомогою мастихіну. Обличчя, одяг Христа та багатого юнака написані з нанесенням щільного фарбового шару, натовп на другому плані — тонким фарбовим шаром.

За результатами мікрохімічних досліджень компонентів живопису виявлено: *ґрунт* — олійний, наповнювач — свинцеве біліло; *білий пігмент* — свинцеве білило; *жовтий пігмент* — жовтий залізооксидний (імовірно вохра); *червоні пігменти*: одяг Христа — кіновар з домішкою червоного залізооксидного пігменту; *коричневий пігмент* — умбра; *сині пігменти*: берлінська лазур; — берлінська лазур із додачею залізооксидного пігменту; *зелений пігмент* — хромовий або смарагдовий зелений в суміші з берлінською лазур'ю та жовтим залізооксидним пігментом; *чорний пігмент* — кістка палена.

Під час проведення реставраційних робіт був виготовлений розсувний підрамник, усунені деформації полотна. В місцях накладення латок спочатку було видалено шпатльовку з лицьового боку, а потім зі зворотного боку зняті латки і видалені залишки клею. Прориви полотна зведені методом "в стик" за допомогою полівінілбутералевого клею, накладені нові латки, здубльовані окрайки полотна.

Зворотний бік картини був ретельно розчищений від поверхневих забруднень за допомогою гумки та пилососа, сама картина натягнута на музейний підрамник.

Після цього з лицьового боку в місця втрат живопису був підведений ґрунт, зняті записи з авторського живопису розчинником: етиловий спирт + димексид (1:1), потоншено лакове покриття розчином спирту, пінену та димексиду (1:1:1), нанесений проміжний шар лакового покриття (лак, пінен, 1:1).

Після висихання лакового покриття були зроблені тонування фарбового шару в тон авторського живопису з елементами реконструкції. Для тонування використовувались акварельні та олійні фарби, а також реставраційні фарби фірми "Меймері" (білило та ультрамарин).

Після висихання фарбового шару, через місяць, картина була покрита захисним шаром. Для цього використано суміш піхвового лаку з піненом у пропорції 1:1.

Таким чином, внаслідок проведення комплексу консерваційно-реставраційних робіт картина набула експозиційного вигляду, повернута до наукового обігу і тепер постійно експонується в Миколаївському обласному художньому музеї ім. В.В. Верещагіна.